

УДК 656.2:338.47

С.С. Пінчук, ст. викладач

Державний економіко-технологічний університет транспорту, м. Київ, Україна

ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАЛІЗНИЦЬ УКРАЇНИ

С.С. Пинчук, ст. преподаватель

Государственный экономико-технологический университет транспорта, г. Киев, Украина

ПРИНЦИПЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ УКРАИНЫ

Svitlana Pinchuk, senior teacher

State Economic and Technological University of Transport, Kyiv, Ukraine

PRINCIPLES OF EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF THE UKRAINIAN RAILWAYS PERFORMANCE

Узагальнено наукові підходи до визначення сутності принципів оцінювання ефективності функціонування залізниць країни. Представлена класифікація основних принципів, в якій знаходять відображення організаційні та науково-методичні аспекти оцінки ефективності діяльності залізниць з позицій комплексно-синергетичного підходу.

Ключові слова: ефективність діяльності, залізниця, принципи оцінювання, комплексно-синергетичний підхід.

Обобщены научные подходы к определению сущности принципов оценки эффективности функционирования железных дорог страны. Представлена классификация основных принципов, в которой находят отображение организационные и научно-методические аспекты оценки эффективности деятельности железных дорог с позиций комплексно-синергетического подхода.

Ключевые слова: эффективность деятельности, железная дорога, принципы оценки, комплексно-синергетический подход.

In the article summarizes the scientific approaches to determining the nature of the principles for evaluating the effectiveness of functioning country's railways. Presented basic principles of classification which reflects the organizational, scientific and methodological aspects of evaluating railways performance from the standpoint of complex and synergistic approach.

Key words: effectiveness of performance, railway, principles of assessment, comprehensive synergistic approach.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування залізниць країни значною мірою визначається організацією аналітичної роботи, яка дає можливість реально оцінити результати діяльності, досягнення, виявити наявні проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення. Процес оцінювання ефективності діяльності полягає в послідовному проведенні відповідних аналітичних процедур, направлених на створення умов для їх проведення. Вихідними положеннями при оцінюванні виступають принципи, тільки при обов'язковому дотриманні яких можна говорити про результативність проведеного оцінювання (аналітичної процедури).

Вищезазначене свідчить про важливість визначення та реалізації принципів для забезпечення результативності будь-якого виду діяльності, формування засад раціонального функціонування економічних об'єктів, забезпечення безперервного протікання процесів тощо. Саме тому призначенням принципів оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання є формування, оброблення та надання відповідної аналітичної інформації для поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємств, для прийняття зважених управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням науково-методологічних питань оцінювання ефективності на транспорті займалися такі вчені, як Н.І. Богомолова, В.П. Ільчук, Н.М. Колесникова, В.М. Лівшиць, М.П. Федоренко, Є.М. Сич та ін., які виокремили достатньо велику кількість принципів оцінювання ефективності транспортних підприємств. Проте слід зазначити, що питання єдності визначених принципів та особливо їх подальшого практичного застосування для суб'єктів господарювання залізничної галузі залишаються ще не достатньо вирішеними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В розглянутих наукових працях не приділялось достатньої уваги розвитку та удосконаленню методології

оцінювання ефективності діяльності залізниць, використанню інноваційних методичних підходів до оцінювання таких як комплексно-синергетичний підхід.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є удосконалення методологічних основ оцінювання ефективності функціонування залізниць в умовах трансформації галузі.

Виклад основного матеріалу. Принцип визначають як висхідний пункт, першооснову, основний закон або правило, що прийняте, вироблене та використовується для управління ефективною діяльністю відповідного суб'єкта. Разом з тим принципи визначаються як базові положення, загальнометодологічні конструкції, які покладено в основу реалізації аналітичних процедур, вони мають більш загальний універсальний характер, ніж правила [7]. Правила мають єдині, але не універсальні вимоги, що застосовуються до організації та проведення процедури як аналізу, так і оцінювання та діагностики. Їх неуніверсальний (специфічний) характер проявляється під дією зовнішнього середовища, яке швидко змінюється і впливає на діяльність підприємств, формування та забезпечення економічного механізму, законодавчо-правової бази.

Визначальні принципи оцінювання ефективності діяльності транспортних підприємств викладено в роботі В.М Лівшиця [2]. Такими принципами є системність, цільовий характер розрахунків, комплексність, узгодженість, народногосподарський підхід, субоптимальність, динамічність, врахування ступеня структурованості, керованість тощо. Проблемам оцінки ефективності функціонування суб'єктів господарювання присвячені праці М.П. Федоренка, який серед значної кількості принципів виділяє такі основні: забезпечення народногосподарського підходу, комплексність, поєднання народногосподарських і підприємницьких інтересів [6].

Враховуючи специфіку діяльності транспортного комплексу, зміни, що відбуваються у процесі реформування залізничної галузі, та спираючись на те, що сутність принципів можна визначити як інформаційну базу для формування аналітичних управлінських рішень, пропонується розглянути таку класифікацію принципів оцінювання ефективності діяльності залізниць:

1. Принципи, що визначають якісні характеристики інформації, необхідної для проведення оцінювання ефективності діяльності.

2. Принципи, що визначають процедуру оцінювання ефективності функціонування залізниць.

3. Принципи, що регламентують побудову збалансованої системи показників оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання залізничної галузі.

У запропонованій класифікації принципів знаходять відображення організаційні та науково-методичні аспекти оцінювання ефективності діяльності залізниць.

Принципи, що віднесено до першої групи класифікації, реалізуються на першому підготовчому етапі проведення аналітичних процедур, у процесі відбору джерел інформації, використання яких забезпечить якісну та достовірну оцінку ефективності діяльності залізниць та її структурних підрозділів і будуть слугувати її інформаційною базою.

Принципи *достовірності та об'єктивності* реалізуються при вивченні первинної вихідної інформації, яка характеризує основні параметри об'єкта дослідження за певний часовий період (на певну дату) і повинна достовірно та реально відображати його поточний стан. Оцінювання ефективності господарювання суб'єкта проводиться на основі достовірної, перевіреної інформації, що правдиво відображує об'єктивну дійсність, а зроблені висновки повинні ґрунтуватися на точних аналітичних розрахунках. Крім того, достовірність та об'єктивність оцінки передбачають обґрунтоване застосування методики розрахунку окремих показників, врахування впливу окремих чинників тощо.

Принцип *релевантності* передбачає що інформація, яка використовується для оцінки ефективності функціонування залізниць в цілому або її окремих структурних підроз-

ділів, повинна бути доречною, повністю відповідати визначеним завданням та меті оцінювання, що проводиться.

Принцип *порівняльності* – вибір та обґрунтування рішень серед декількох альтернативних варіантів здійснюється на підставі проведення диференціального аналізу релевантної (відповідної) інформації, при цьому слід враховувати, що для оцінювання різних типів рішень обсяг необхідної інформації буде різним, як і наслідки рішень що оцінюються.

Принцип *повноти* полягає у необхідності під час здійснення оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання використовувати максимально доступні джерела інформації, що зробить можливим використати всю необхідну інформацію, в повному обсязі, для проведення оцінювання ефективності діяльності та, безсумнівно, вплине на якість оцінювання.

Принцип *зрозумілості* передбачає обов'язкове тлумачення одержаних результатів дослідження у вигляді відповідних аналітичних висновків, складання за необхідності пояснювальних записок.

Принцип *конкретності* полягає у забезпеченні точності оцінки, що реалізується через можливість і доцільність застосування ретроспективної оцінки діяльності суб'єкта, тобто використання необхідної інформації за декілька звітних періодів (3-5 роки).

Розглянемо другу групу принципів, яка включає такі, що безпосередньо визначають та відображають саму процедуру та порядок проведення оцінювання ефективності функціонування залізниць. Принципи, що віднесено до цієї групи, реалізуються на другому, основному етапі оцінювання ефективності, тобто безпосередньо у процесі проведення аналітичних процедур.

Принцип *науковості* передбачає, що методика оцінювання ефективності діяльності залізниць повинна ґрунтуватись на основних положеннях діалектики та економічної теорії, з урахуванням дії об'єктивних економічних законів, із застосуванням прогресивних методів дослідження. Цей принцип реалізується через розвиток та удосконалення методології оцінювання, врахування та використання інноваційних методичних підходів до оцінки ефективності діяльності, таких як комплексно-синергетичний підхід, впровадження сучасних економіко-математичних методів і моделей оцінювання ефективності та комп'ютерної технології оброблення відповідної інформації.

Принцип *розвитку* передбачає, з одного боку, врахування мінливості економічної системи, її здатності до розвитку, розширення, реорганізації, накопичування інформації, з іншого – цей принцип орієнтує на необхідність брати до уваги передісторію системи та тенденції, що існують сьогодні, для розкриття закономірностей її функціонування та врахування (зв'язати на) цих даних при проведенні оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Особливо важливою є реалізація принципу розвитку в умовах трансформації залізничної галузі. На практиці цей принцип означає дослідження та оцінювання діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням фази його життєвого циклу. Інколи цей принцип називають принципом змінюваності або відкритості економічної системи.

Принцип *послідовності та логічності* потребує поетапного проведення оцінювання ефективності діяльності, за чітко розробленою логічною схемою, починаючи від підготовчого етапу і закінчуючи використанням отриманих результатів, висновків та рекомендацій для покращення фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, для прийняття своєчасних управлінських рішень.

Принцип *системності* передбачає дослідження об'єктів і процесів як єдиної відкритої економічної систем, якою в цьому дослідженні є залізниця, що складається із взаємопов'язаних елементів (структурних підрозділів), і, разом з тим, виступає складовим

елементом (підсистемою) більш складної системи вищого рівня (транспортного комплексу, залізничної галузі, єдиного промислового комплексу країни). Тобто цей принцип ґрунтується на використанні категорій будь-якої системи як єдності взаємопов'язаних елементів, що спільно діють для досягнення визначеної мети. Системність вимагає проводити оцінювання об'єкта як єдиного цілого, єдиної виробничо-економічної системи, що включає інші складові елементи, які знаходяться у відповідній взаємодії об'єкта та є частиною іншої системи, більш високого рівня, у якій відбувається його взаємодія з іншими підсистемами. На практиці вказаний принцип реалізується через застосування факторного та інтегрального аналізу та знаходить своє виявлення у застосуванні синергетичного підходу до оцінювання ефективності діяльності залізниць, тобто передбачає проведення оцінювання діяльності будь-якої частини системи з урахуванням її зв'язків з іншими елементами системи та зовнішнього середовища, враховуючи всі фактори впливу та взаємодії на одержаний результат, а саму економічну систему слід розглядати як частину (підсистему, елемент) більшої системи (надсистеми, метасистеми). Отриманий ефект, у такому аспекті, слід розглядати як такий, що виник лише при взаємодії відповідних структурних елементів системи та був такими взаємозумовлений.

Принцип *комплексності* вимагає проведення всебічного оцінювання ефективності функціонування залізниці, її структурних підрозділів, напрямків і видів діяльності, детальне вивчення, аналіз та оцінювання причинно-наслідкових залежностей розвитку та функціонування залізниці тобто дослідження об'єкта в єдності всіх його складових елементів. Принцип комплексності безпосередньо пов'язаний з принципом системності. Методологічна єдність системності та комплексності знаходить своє відображення в розробленні збалансованої системи показників та використанні сукупності всієї необхідної інформації для оцінювання ефективності діяльності залізниць. Під час оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання повинні враховуватись і досліджуватись не лише результати, отримані від основної діяльності, а й додатково отримані ефекти, тобто повинні враховуватись і оцінюватись не тільки транспортні ефекти, а й позатранспортні (соціальні, екологічні, організаційні, економічні тощо). Цілісність системи, яка відрізняється визначеною завершеністю, не заперечує й відокремлене оцінювання її складових елементів (оцінювання ефективності діяльності структурних підрозділів у складі відповідних залізниць).

Таким чином, комплексність у процесі оцінювання ефективності функціонування залізниці передбачає: дослідження ефективності діяльності залізниці та її структурних підрозділів як відносно відособленої системи в межах економічної системи (транспортного комплексу); використання збалансованої системи показників, що характеризують ефективність фінансово-господарської діяльності взагалі та окремі її види; дослідження причинно-наслідкових зв'язків між елементами системи та показниками, що характеризують ефективність її роботи; оцінку динаміки показників, а також суперечностей фінансово-господарської діяльності та шляхів їх подолання як передумов розвитку економічної системи.

Принцип комплексності реалізується через застосування комплексного підходу до оцінювання ефективності функціонування залізниць країни, який дає можливість дослідити причинні залежності, що зумовили зміну кожного показника відповідного звітного періоду у просторі й часі, за кількісними та якісними ознаками.

Принцип *періодичності* передбачає необхідність регулярного проведення оцінювання ефективності функціонування залізниць, що має бути враховано у процесі планування та організації аналітичної роботи суб'єкта господарювання, з метою своєчасного попередження, уникнення, запобігання негативних тенденцій в їх діяльності та застосування необхідних заходів для підвищення ефективності їх діяльності.

Оперативність та дієвість оцінки означає вміння чітко, швидко проводити оцінювання ефективності діяльності та активно впливати на підвищення ефективності транспортного виробництва, покращення його результативності, своєчасно виявляти недоліки та упущення, підсилювати та закріплювати позитивні тенденції та явища, інформувати про це керівництво. Одержані дані у процесі проведення оціночних процедур доцільно використовувати для прогнозування економічних процесів і подій.

Принцип *ситуативності* пов'язаний зі змінами, що постійно відбуваються у сучасному мінливому середовищі, та вимагає в процесі проведення оцінювання ефективності діяльності залізниць враховувати сучасний стан та основні напрямки державної, економічної, соціальної, екологічної, міжнародної політики та чинного законодавства.

До наступної групи принципів віднесено такі, що визначають збалансовану систему показників оцінювання ефективності суб'єктів господарювання залізничної галузі, тобто виступають загальними правилами при відборі конкретних показників для формування збалансованої системи оцінки ефективності діяльності залізниць.

Принцип *динамічності* відображає необхідність обраних показників відображувати стратегією суб'єкта господарювання, для оцінювання ефективності діяльності якого вони використовуються, оперативно трансформуватись відповідно до змін, які відбуваються у процесі зміни стратегії та розглядатися в динаміці: за допомогою таких показників можна оцінити минулий, поточний стан суб'єкта та використати інформацію для прогнозування діяльності, тобто оцінити майбутню ситуацію, при цьому короткострокові показники повинні відповідати довгостроковим. Цей принцип реалізується через врахування фактора часу у процесі проведення аналітичних процедур, зміни макроекономічних показників, обсягів перевезення вантажів та пасажирів, складу та структури транспортного виробництва тощо. Практично цей принцип реалізується під час проведення горизонтального аналізу.

Обґрунтованість та доступність означає, що кожен показник системи має бути математично, нормативно, економічно обґрунтованим, а алгоритм його розрахунку повинен бути достатньо простим і зрозумілим для користувачів.

Принцип *універсальності* означає, що під час оцінювання ефективності діяльності залізниць та її структурних підрозділів повинен застосовуватись такий підхід, який ґрунтується на обмеженому (оптимальному) переліку показників і тим самим буде запобігати неточному трактуванню та викривленню результатів проведеного оцінювання.

Принцип *гармонізації економічних інтересів суб'єктів* реалізується через врахування у збалансованій системі показників потреб усіх зацікавлених у проведенні оцінювання суб'єктів – акціонерів, вищого керівництва, споживачів тощо.

Принцип *уніфікації показників оцінювання* передбачає можливість приведення фактичних та планових показників до рівнозначних умов виміру, відповідності одного показника іншим, стандартизацію одиниць виміру, що дасть можливість порівнювати та аналізувати такі показники. До збалансованої системи показників потрібно включати фінансові та нефінансові показники, які взаємопов'язані між собою, а їх значення залежить від значення інших показників системи та доповнює їх. Причому така система повинна включати обмежену кількість показників, яких буде достатньо для отримання повної вичерпаної інформації про ефективність функціонування залізниць і на основі їх розрахунку та аналізу прийняти виважене управлінське рішення.

Принцип *формалізованості* – показники, що використовуються для оцінювання ефективності діяльності, повинні бути у певний спосіб формалізованими, тобто підлягати можливості кількісно вимірюватись, порядок розрахунку таких показників проводиться із застосуванням математичного апарату для забезпечення об'єктивності оцінювання.

Принцип *інтегрування* передбачає, що показники, які включено до збалансованої системи, є такими, які можливо об'єднати, згрупувати у зведені або виділити, деталізувати у разі необхідності, тобто такі що мають розвиток. Це дасть можливість отримати комплексну інформаційну картину та забезпечить узгодженість отриманих результатів дослідження за рівнями та видами діяльності суб'єктів господарювання.

Врахування мети оцінювання ефективності передбачає формування залежно від визначеної мети оцінювання, бажаного ступеня ймовірності результатів відповідної системи показників, тобто ефективність функціонування будь-якої системи можна оцінювати тільки відповідно до мети її функціонування.

Висновки. Використання та реалізація запропонованих принципів у процесі оцінювання ефективності функціонування залізниць країни дасть можливість у подальшому гармонізувати та удосконалити процес оцінювання та застосовувати інноваційні методи та нові підходи до оцінювання, що підвищить якість проведення оцінювання, прийняття управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Балака Є. І. Критерій визначення ефективності функціонування різних транспортних систем перевезень в умовах ринку / Є. І. Балака, В. Ю. Креймер, Н. М. Колесникова // Залізничний транспорт України. – 1998. – № 2-3. – С. 7-8.
2. Лившиц В. Н. Системный анализ экономических процессов на транспорте : монография / В. Н. Лившиц. – М. : Транспорт, 1986. – 240 с.
3. Пінчук С. С. Обґрунтування комплексно-синергетичного підходу до оцінки ефективності на залізничному транспорті / С. С. Пінчук // Зб. наук. пр. ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2013. – № 23-24. – С. 168-174.
4. Семенко І. Принципи економічного аналізу: дослідження питань класифікації / І. Семенко // Економічний аналіз. – 2008. – № 2 (18). – С. 23-27.
5. Сич Є. М. Інноваційно-інвестиційні комплекси транспортної галузі: методологія формування та розвитку : [монографія] / Є. М. Сич, В. П. Ільчук. – К. : Логос, 2006. – 264 с.
6. Федоренко Н. П. Вопросы оптимального функционирования экономики : монография / Н. П. Федоренко. – М. : Наука, 1990. – 304 с.
7. *Философский энциклопедический словарь.* – М. : ИНФРА-М, 2007. – 476 с.
8. Jeppesen S. L. Sustainable Transport Planning – A Multi-Methodology Approach to Decision Making / S. L. Jeppesen // PhD Thesis. – Kgs. Lyngby, 2009. – 194 p.
9. *Railroad Economics* / Ed. by S. M. Dennis, W. K. Talley // Research in Transportation Economics. – 2007. – Vol. 20. – 292 p.